

## ƏDƏBİYYAT DƏRSLƏRİNDƏ SƏNƏTKARIN HƏYATI VƏ YARADICILIQ YOLU MATERİALLARININ TƏDRİSİNİN ƏHƏMİYYƏTİ

Həyatın bütün sahələrində sürətli inkişafın getdiyi müasir dövrümüzdə məktəbin, müəllimin qarşısında duran bir sıra vəzifələr var; gənc nəsildə inkişafda olan elmə marağı artırmaq, fəaliyyətlərini yaradıcı istiqamətdə formalaşdırmaq, humanistlik, milli özünüdərk, sağlam vətəndaşlıq mövqeyi formalaşdırmaq, milli və bəşəri dəyərlərə hörmət və məhəbbət hissi aşılamaq. Bu baxımdan ədəbiyyat dərslərinin müstəsna əhəmiyyəti var. Bu səbəbdən hal-hazırda istifadə olunan proqramın tələbi ilə hazırlanan ədəbiyyat dərslərinin müxtəlif mövzular daxil edilmişdir: 1.Sənətkarın həyat və yaradıcılıq yolu materialları (tərcümeyi-hal materialları); 2.nəsr əsərləri; 3.Lirik əsərlər; 4.Dramatik əsərlər; 5.İcmal mövzular

Gördüyümüz kimi, ədəbiyyat dərslərində müxtəlif mövzular daxil edilib və bunların hər birinin tədrisinin böyük əhəmiyyəti və öyrənilməsində qarşıya qoyulan bir sıra məqsədlər vardır. Ümumiyyətlə, ədəbiyyatın tədrisi zamanı tədris olunacaq mövzulardan asılı olmayaraq, həmin mövzunun keçilməsinin əhəmiyyəti bilinməli və dərk olunmalıdır. Axı bu mövzu proqrama nə üçün, nə səbəbdən daxil edilib? Şagirdlər bu mövzunu öyrənməkdə nə qazanacaq? Mövzunun tədrisinin nə kimi əhəmiyyəti var? Müəllim sadaladığımız bu və buna bənzər suallara cavab verməyi bacarmalı, aydın və dəqiq fikrə sahib olmalıdır. Məhz bu zaman mövzunun tədrisi uğurlu olacaqdır.

Ümumtəhsil məktəblərində istifadə olunan proqrama daxil edilən mövzuların bir qismi sənətkarın həyat və yaradıcılıq yolu materialları təşkil edir. "Sənətkarın həyat və yaradıcılıq yolu" materialları V-XI siniflərdə fərqli məzmun və həcmdə keçilir. Bunun da səbəbi müxtəlif siniflərdə bu materialların keçilməsində qarşıya qoyulan məqsədin fərqli olması və şagirdlərin yaş və anlayış səviyyəsinin nəzərə alınmasıdır. Məktəb təcrübəsini öyrəndiyimizdə görürük ki, ənənəvi kursda sənətkarın həyat və yaradıcılıq yolu materialları 3 mərhələdə tədris olunub. Sadəcə mürəkkəbə gedilərkən ilk əvvəl V-VII siniflərdə yığcam bioqrafik məlumat verilib. Bu zaman qarşıya qoyulan məqsəd-sənətkarın şəxsiyyətinə və yaradıcılığına maraq oyatmaq olub. Hazırda belə bir məlumatın verilməsi nəzərdə tutulmamışdır. VIII-IX siniflərdə verilən annotasiya "həyat və yaradıcılıq yolu haqqında" məlumat kimi verilmişdir. Bununla bağlı olaraq sənətkarın həyatı və yaradıcılığı qovuşuq verilmiş, eyni zamanda materialın yığcam olması səbəbi ilə tədrisinə ayrıca saat ayrılmamışdır. X-XI siniflərdə bu başlıq altında olan materiallar monoqrafik xarakter daşıdığından və verilən məlumatların həcmi nəzərə alınaraq mövcud proqramda hər bir sənətkarın həyatı və yaradıcılığına ayrıca 1 saat vaxt ayrılır. Bununla bərabər X-XI sinif ədəbiyyat dərslərində "Sənətkarın həyat və yaradıcılıq yolu" materialları bağlı əhatəli məlumatın verilməsi vacib olmuşdur. X-XI siniflərdə sənətkarın həyat və yaradıcılıq yolu materiallarının öyrənilməsi daha müstəqil və tam xarakter alır. X-XI siniflərdə sənətkarın həyatı ilə bağlı məlumatlar o məqsədlə tədris olunur ki, şagirdlər sənətkarın keçdiyi ömür yolu ilə tanış olsunlar və bu yolla sənətkarın yaradıcılığına maraq və məhəbbət güclənsin.

Ədəbiyyat dərslərimizlə tanış olduğumuz zaman görürük ki, sənətkarlarımızın şəxsiyyəti və yaradıcılığı vəhdətdə verilir. Həqiqətən bunları bir-birindən ayırmaq mümkün deyil. Xalq şairi Nəbi Xəzri xalq yazıçısı İlyas Əfəndiyev haqqında xatirələrində bədii yaradıcılıqda sənətkar şəxsiyyətinin mühüm rol oynadığını xüsusi vurğulayaraq yazır: "Şəxsiyyət yazıçı varlığının mayasıdır. Şəxsiyyət həyatın keşməkeşlərindən keçərək güclü, qüdrətli olur. Şəxsiyyət anadangəlmə deyil. Hərçənd bunun irsi keyfiyyətləri də vacibdir. Çinar toxumundan çinar, söyüd toxumundan söyüd, palıd toxumundan palıd bitdiyi kimi. Lakin çinara çinar olmaq üçün nə qədər qayğı, təbii fəlakətlərə – küləklərə, tufanlara dözm lazımdır. Sağlam pöhrələr qol-budaq atır, böyüyür, şaxələnir. Şəxsiyyət də belədir. Yazıçı o zaman iradəli, mətin surətlər, xarakterlər yaradır ki, özü bir xarakter kimi, şəxsiyyət kimi tam formalaşmış olsun. Xarakterlər yazıçının ürəyinin əks-sədası, yazıçı mənəviyyatının inikasıdır. Çünki sənətkar hər yaratdığı surətdə yenidən doğulur, dünyaya gəlir, yaşayır, nəsillərə də yaşamağı öyrədir." [1]. Yuxarıda qeyd etdiyimiz fikrimizi xalq şairimiz Nəbi Xəzrinin dedikləri ilə əsaslandırmış olduq.

Sənətkarın həyat və yaradıcılıq yolu materialların tədrisindən bəhs etməzdən əvvəl bu tip materialların tədrisinin əhəmiyyətinin iki aspektindən danışmaq vacibdir: 1.Ədəbiyyat dərslərində sənətkarın həyat və yaradıcılıq yolu materiallarının tədrisinin təlimi əhəmiyyəti. 2.Ədəbiyyat dərslərində sənətkarın həyat və yaradıcılıq yolu materiallarının tədrisinin tərbiyəvi əhəmiyyəti.

Bu iki aspekt sənətkarın həyat və yaradıcılıq yolu materiallarının sahib olduğu təlimi və tərbiyəvi məqsədi ilə bağlıdır. Buna görə də mövcud ədəbiyyat proqramında sənətkarın həyat və yaradıcılıq yolu materiallarının tədrisinə xüsusi diqqət yetirilir. Yazıçının tərcümeyi-halının öyrənilməsi yazıçının səsini eşitməyə, onun şəxsiyyətinin, xarakterinin və taleyinin özünəməxsusluğunu görməyə kömək edir. Hər bir ədəbi əsərdə onun müəllifinin şəxsiyyəti əks olunur, müəllif mövqeyi ifadə olunur. Göründüyü kimi bu materialların tədrisində ilk öncə təlimi əhəmiyyəti haqqında danışmaq məqsəddə daha uyğundur.

Maraqlı və düzgün qurulan sənətkarın həyat və yaradıcılıq yoluna həsr olunmuş dərslər şagirdlərdə təlimə marağı yüksəldir və əqli fəallıqlarının artmasında başlıca rol oynayır. Təlimi əhəmiyyətdən söz açarkən yazıçının həyatı və dövrü haqqında verilən məlumatlar tədris olunacaq bədii əsərin təhlili üçün bir zəmin rolunu oynayır. Bünövrə rolunu öz üzərinə götürən bu tip materiallar yalnız sənətkarın həyatı və yaradıcılıq yolu materiallarına həsr olunmuş dərslərin reallaşmasını təmin etmir, eyni zamanda hər birinə bir neçə saat vaxt ayrılmış əsərin məzmununu və təhlili üzrə dərslərin uğurlu olması üçün mühüm köməkçi

<sup>1</sup> Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin magistrantı

rolunu öz üzərinə götürür. Əgər müəllimlər şagirdləri tədris ediləcək əsərə yaxınlaşdırmaq istəyirlərsə, yazıçının həyatı və dövrü ilə bağlı məlumatların imkanlarından istifadə etməlidirlər. Unutmaq olmaz ki, sənətkar haqqında əldə olunmuş məlumatlar şagirdləri bədii əsərlə yaxınlaşdırır, aralarında möhkəm əlaqələrin yaranmasına səbəb olur. Nəticədə şagirdlər bədii əsərin məzmununu daha asan mənimsəyir, təhlili zamanı düzgün təhlil və əlaqələndirmələr apara bilirlər.

Məktəb təcrübəsinə müraciət etdiyimizdə sənətkar həyatı və yaradıcılığı ilə bağlı məlumatlar əldə etmiş şagirdlər həmin sənətkarların ədəbi əsərlərini dərinlən qavraya bildiklərini görürük. Onu da qeyd etməliyik ki, əgər şagirdlərdə bədii əsərə qarşı maraq və məhəbbət yaratmaq istəyiriksə ilk öncə sənətkarın şəxsiyyətinə, həyatına maraq yaratmalıyıq. İkinci fikir reallaşması üçün birincinin reallaşması daha vacib sayılmalıdır.

Həmin materiallar vasitəsi ilə şagirdlər eyni zamanda xalqımızın zəngin tarixini daha yaxşı öyrənmək imkanı əldə edirlər. Bu onunla bağlıdır ki, hər bir sənətkarın həyatı yaşadığı tarixi dövr haqqında müəyyən məlumatları özündə ehtiva edir. Sənətkarın mövqeyini, öz dövründəki yeri kimi məsələlər şagirdlərə yalnız ədəbi-tarixi biliklər verir desək, dar bir qəlibə salmış olarıq. Bu kimi məsələlər şagirdlərdə ali hissələrin formalaşmasında fəal rol oynayır. Fikrimizi bir az da dəqiqləşdirsək deyə bilərik ki şagirdlərin milli qürur, ləyaqət və iftixar hissəsinin formalaşmasında sənətkarlarımız haqqında əldə etdikləri müxtəlif səpkili məlumatlar fəal rol oynayır. Bu da gənc nəsli ədəbiyyat dərsləri vasitəsilə tariximizlə bağlı müəyyən qədər məlumat əldə etmələrinə və ya əvvəldən öyrəndikləri tarixi məlumatları möhkəmlətmələrinə səbəb olur. Bir cəhəti də qeyd etmək lazımdır ki, şagirdlərin təfəkkürünü, nitqini, mənəvi aləmini zənginləşdirməsinə sənətkarın həyatı və yaradıcılığına aid məlumatlar müsbət təsir göstərir. Ədəbiyyat dərslərində sənətkarın həyat və yaradıcılıq yolu materiallarının tədrisinin təlimi əhəmiyyətindən danışıb tərbiyəvi əhəmiyyətindən danışmamaq olmaz.

Aydın Hacıyev ədəbiyyat haqqında belə yazırdı ki, elmi-nəzəri fikirlərdə əsaslandırılır ki, ədəbiyyat həyatı, gerçəkliyin mürəkkəbliyini hər tərəfli ifadə edir, varlığa estetik münasibət oyadır, hiss və duyğuya, hərəkət və münasibətə təsir göstərir, zövqü genişləndirir, inamı, daxili qüruru və fərəhi artırır. Yeni ideyaların yaranması, bəhs olunan mövzuların əxlaq və mənəviyyata təsiri eyni zamanda adət və ənənələrimizi yaşatması, insanın hər tərəfli, ahəngdar inkişafını təmin etməsi, həqiqətə yetişməyə səbəb olması-bunların hər biri ədəbiyyatın tərbiyəvi əhəmiyyəti ilə bağlıdır.

Bunların hər birinə nail olmaq təkcə bədii əsərləri öyrənməklə mümkün deyil, onları ərsəyə gətirən sənətkarın şəxsiyyətini və gənc nəsle nümunə ola biləcək həyatlarını da hər tərəfli mənimsəməyi tələb edir. Sənətkarların ömür kitabının səhifələrini vərəqləyib, mənalı ömür yolunu öyrənmək, əldə olunan faktlara söykənərək gənc nəsli tərbiyə etmək qat-qat dəyərlidir. Şagirdlərdə müsbət əxlaqi-mənəvi keyfiyyətlər aşılamaq istəyiriksə, bu yolda yazıçının mühiti, ədəbi aləmə gəlişi, zəngin duyğular aləmini formalaşdırdığı zəmini göz önündə saxlamalı və şagirdlərin bu faktları mənimsəməsinə şərait yaratmalıyıq. Ədəbiyyatımızda dərin iz qoyan hər bir sənətkarımız yaşadığı dövrün canlı nümunəsidir. Onların mübarizələrlə dolu olan həyatını ibrətlik bir nümunə və bir tərbiyə məktəbi adlandırıla bilər. Beləliklə, şagirdlər dərk edə bilirlər ki, qələmini el yolunda istifadə edən və bununla bərabər min bir əziyyətə dözən, ömür kapitalını el yolunda sərf edən heç bir kəs unudulmağa məhkum deyil. Bu şəxslər illər, əsrlər keçsə də xalqın yaddaşında canlı bir şəkildə qalacaqdır. Bu hər zaman mövcud olan və olacaq bir həqiqətdir. Nizami Gəncəvi, Nəsimi, Cəlil Məmmədquluzadə, Hüseyn Cavid, Cəfər Cabbarlı və başqa sənətkarlarımızın müasir dövrümüzdə unudulmaması, cismani ömürləri sona çatsa da, mənəvi ömürlərinin hələ də davam etdiyinin göstəricisidir. Axı mənəvi ömür zaman çərçivəsinə sığmır?!

Mənalı ömür yolu keçən sənətkarın həyatını öyrənən hər bir şagird əxlaqi, mənəvi cəhətdən inkişafı təmin olunur və onların həyata baxışları müsbət istiqamətdə dəyişir. Zaman çərçivəsinə sığmayan sənətkar ömrü gənc nəslin gələcək həyatlarına belə təsir edir. Şagirdlər üçün sənətkar yad bir şəxs deyil, keçdiyi ömür yolundan örnək götürdüyü doğma bir şəxsə çevrilir. Şagirdlər bir çox halda özlərinə örnək götürəcək birilərini axtarırlar və bu tarixdə və ədəbiyyatımızda sözünü demiş sənətkar olduqda onların mənəvi aləmlərinin inkişafına güclü bir təkan verəcəkdir.

“Ədəbiyyat dərslərində sənətkarın həyat və yaradıcılıq yolu materiallarının tədrisinin əhəmiyyəti” mövzusu ilə bağlı məqaləmizdə aşağıdakı nəticələr öz əksini tapıb.

1. Sənətkarın həyat və yaradıcılıq yolu materiallarının tədrisi şagirdlərdə sənətkarın yaşayıb-yaratdığı dövr və onu əhatə edən mühiti düzgün anlamağa şərait yaradır.

2. Şagirdlər proqramda tədrisi nəzərdə tutulan əsərin hansı dövr və mühitdə ərsəyə gəldiyini qavrayır və sənətkarın şəxsiyyəti və bədii irsi arasındakı əlaqəni görürlər.

3. Ümumtəhsil məktəblərində sənətkarın həyatı və yaradıcılıq yolu materiallarının tədrisinin əhəmiyyəti nəzərə alınaraq bu mövzuların tədrisinə daha çox diqqət yetirməlidir. Bu baxımdan yeni təlim texnologiyalarından və İKT-in imkanlarından istifadə etməklə dərslərin qurulması məqsədə uyğundur.

4. Məsələyə bütünlüklə yanaşdığımızda, metodistlərin tədqiqatlarını, qabaqcıl məktəb təcrübəsinə araşdırdığımızda, ədəbiyyat dərslərində sənətkarın həyatı və yaradıcılıq yolu materiallarının tədrisinin əhəmiyyətini müşahidə etdikdən sonra bu kimi materialların tədrisinə biganə yanaşmaq müəllimlər üçün böyük bir nöqsan sayıla bilər.

#### **İstifadə edilmiş ədəbiyyat:**

1. “Azərbaycan” jurnalı, 1997, № 11-12
2. Aslanov Y. Ədəbiyyat tədrisi: Ənənə və müasirlik. Bakı, 2011
3. Əhmədov C. Ədəbiyyat tədrisi metodikası. Bakı, 1992.
4. Qarabağlı Ə. Azərbaycan ədəbiyyatının tədrisi metodikası. Bakı, 1968.
5. Həsənlı B.A. Ədəbiyyatın tədrisi metodikası. Bakı: Müəllim, 2014.
6. Hüseynoğlu S. Ədəbiyyat dərslərində yeni texnologiyalar: fəal/interaktiv təlim. Bakı, 2009.
7. Yusifov F. Ədəbiyyatın tədrisi metodikası. Bakı, 2017

**Ключевые слова:** жизнь художника, творчество художника, уроки литературы, важность обучения, образовательное значение, преподавание биографических материалов

**Keywords:** Life of the artist, creativity of the artist, literature lessons, importance of training, educational significance, teaching biographical materials

#### **Summary:**

The article discusses the content of the work to be done in the theoretical and practical direction on the importance of teaching "life and creative way of the artist" materials in literature classes. Materials of the artist's life and creative way have a special value in the education of the younger generation, their development as active, constructive and creative citizens, and these materials have a strong impact on the formation of the spiritual world of young people. He is the son of an artist of his time, he does not ignore the events that take place in his environment, he treats them to one degree or another, attracts them to artistic judgment, tries to turn the reader into a participant in this judgment. Therefore, in order to better understand what is depicted in the works of art, to understand the ideas expressed in it, it is necessary to look at the life of the artist. This once again reveals the value of teaching materials that reflect the artist's life. These materials should be delivered to students at a level that expands their sphere of influence, makes a worthy contribution to the development of students as a person, the formation of life skills in them. The article pays special attention to the value of this issue, discusses ways to effectively teach those materials.

#### **Резюме**

В статье рассматривается содержание работы, которую предстоит выполнить в теоретическом и практическом направлении, о важности преподавания материалов «Жизнь и творческий путь художника» на уроках литературы. Материалы жизни и творческого пути художника имеют особое значение в воспитании подрастающего поколения, его развитии как активных, конструктивных и творческих граждан, и эти материалы оказывают сильное влияние на формирование духовного мира молодежи. Он сын художника своего времени, он не игнорирует события, происходящие в его окружении, он трактует их на том или ином уровне, привлекает их к художественному суждению, пытается превратить читателя в участника этого суждения. . Поэтому, чтобы лучше понять, что изображено в произведениях искусства, понять выраженные в нем идеи, необходимо взглянуть на жизнь художника. Это еще раз показывает ценность учебных материалов, отражающих жизнь художника. Эти материалы должны быть доставлены учащимся на уровне, который расширяет сферу их влияния, вносит достойный вклад в развитие учащихся как личности, формирование у них жизненных навыков. В статье уделяется особое внимание значению этого вопроса, обсуждаются способы эффективного обучения этим материалам.

RƏYÇİ: dos. L.Ələkbərova